

Komentar »Ottimo« (najboljši) pristavlja besedam »di Croazia« to-le tolmačenje: »Di Schiavonia, gente salvatica e scostumata nella riviera del mare Adriatico, viene vedere per la quaresima a Roma il Sudario« ecc. — »Iz Hrvaške, iz Slavonije prihaja divje in surovo ljudstvo na obali Jadranskega morja ob štiridesetdanskem postu v Rim gledat potni prt« itd. Te besede svedočijo, da so tudi inače Hrvatje često dohajali v Rim pomolit se sv. prt. Posebno znamenite pa so te besede, ker pričajo, da so Italijani imenovali hrvaško Primorje »Slavonijo«, njega ljudstvo pa »slovansko«, kakor je tudi samo nazivalo svoj jezik. Tudi imenitni geograf arabski Abu Abdallah Mohamed aš šerif al Edrisi (1100—1165) omenja Hrvaške ter jo imenuje Slavonijo. Pripoveduje namreč v svojem zemljepisu, da sta za poslednjim morskim mestom Lovrano deželi Dalmâsiah (Dalmacija) in Sçalawniah (Slavonija t. j. Hrvaška). Iz njih pa tudi lahko posnamemo, da so »venti schiavi«, o katerih smo govorili v 4. poglavju, burja, ki prihaja s hrvaških pogorij.

Če se mrtvi prebudimo . . .

Dramatičen epilog v 3 dejanjih.

Spisal Henrik Ibsen. Poroča E. K.

Viharna pohvala — energičen protest . . . to je že dolgo redni uspeh vsakega Ibsenovega dela. Karakteristikon genija . . . Navdušeni pristaši se zbirajo v enem, odločni nasprotniki v drugem taboru, sodba pa je navadno enostranska, bodisi absolutno priznavanje, bodisi istotako odklanjanje. To je bilo opaziti tudi ob priliki premijer najnovejšega njegovega dela: »Če se mrtvi prebudimo«. Kritičarji raznih šol in struj so delo secirali, analizovali, komentirali, iskali so v njem tisoč simbolov in misterij, grajali so in hvalili, in naposled se jim je posrečilo, tako pomešati pojme, da ni nihče mogel razumeti niti Ibsena niti dela njegovega. Edina rešitev iz zagate, ki so vanjo razni kritičarji nagnali pridnega bralca, je končno v krepki emancipaciji od vseh komentarjev. Človek mora čisto pozabiti vse umetne tolmače in z naivnim duhom sam čitati stvar. Tedaj, pa spozna, da najnovejše delo velikega Skandinavca le ni tako zamotano, kakor so je neštevilni interpreti hoteli prikazati.

Privadili smo se Ibsenovi ekonomiji tako, da vemo, da vsaka beseda v njegovih spisih nekaj pomeni. A to spoznanje ima tudi slabo posledico, da iščemo kaj radi v besedah in stavkih večjega in globočjega pomena, nego je treba. Tako se je razvila cela literatura že o oznaki, ki jo je Ibsen dal svojemu delu: »Dramatičen epilog«. Kaj naj to pomeni? — so vprašali literarni pismarji, pa so iztuhtali, da je Ibsen s tem delom hotel zaključiti cikel svojih mističnih dram. No, to je očitna pomota, kajti oznaka »epiloga« je opravičena s tem, da je dejanje, ki se izvrši v teh treh aktih, ne le posledica prejšnje dispozicije, temveč prejšnjih dogodkov — nekako posthumno dejanje. Ta drama ima svoje korenine v drugi, pač nenapisani drami, ki se je pred leti izvršila. In tako je to, kar se sedaj zgodi, res nekakšen epilog.

Profesor Rubek je kipar; bil je umetnik z dušo in s telesom, s a m o umetnik. Hotel je izklesati kip »Vstajenje«; iskal je primernega modela za žensko figuro, ki naj bi prikazovala resurekcijo, in našel je dekle — Ireno — ki se je popolnoma podalo njegovim umetniškim zahtevam. To je bilo krasno bitje vroče krvi, ali Rubek je videl samo personifikacijo svojega umetniškega hrepenenja v njem. Bil je mlad; tudi njegovi živci so včasih zatrepotali — ali bil je umetnik, navdušen in malce praznoveren. »Ako bi se je bil dotaknil, bi bile njegove misli postale nesvete, in on ne bi bil mogel dokončati svojega dela.« Irena pa je bila izmed onih čudnih žen, ki tajno z vso močjo hrepene, ki trepetaje pričakujejo trenutka, ko se jim bode mož približal, da utrga pomladni cvet, a ki bi bile zmožne, isti hip ubiti pričakovanega. Bila mu je model in samo model, ali neprenehoma je upala, da se ji Rubek približa ne le kot umetnik, temveč tudi kot mož. A to se ni zgodilo. In ko je bil kip dovršen — »najino dete« ga je Irena imenovala — je model izginil brez sledu. Njeno žensko hrepenenje je ostalo neizpolnjeno, v srcu ji je počila struna — umrla je, umrla v tem zmislu, da se je gonila po svetu brez svoje prejšnje duše. Tisto mogočno plemenito koprnenje njenega ženstva se je izvrglo v surovo eksponiranje nagega telesa, in abnormalnost njenega bitja se je v praznih, mašinskih pustolovščinah še bolj potencirala. Po chantantih je razstavljala svojo nagoto, ne da bi kaj čutila pri tem; vzela je nekega ameriškega diplomata, ki se je radi nje ubil; potem se je oženila z nekim Rusom, posestnikom zlatih rudokopov, ki ga je baje ubila (to je očitno njena priljubljena metafora; odkar se ji je zazdelo, da je sama živ mrlič, govori vedno o smrti in moritvi).

Ali tudi v Rubekovi duši se je nekaj izpremenilo. Njegov kip ga je proslavil po vseh deželah, ostal pa je edino njegovo pravo delo. Odkar je Irena odšla, ni bil več zmožen umetniškega ustvarjanja. Izdeloval je portrete po rokodelsko. Mučil ga je spomin na Ireno, in iz idealno navdušenega umetnika je postal mizantrop; narava se je maščevala, ker jo je hotel po sili zatajiti. Tudi v njem je nekaj mrtvega. No, njegovo ime je slavno, in za portrete, v katerih vidi on, česar drugi ne vidijo: poštene, častite konjske glave, nerodne oslovske gobce, pasje lobanje z visečimi ušesi in z nizkim čelom . . . za te portrete mu plačujejo ogromne vsote. In ko je imel vsega dosti, se je oženil. Toda zakonsko življenje ni moglo obuditi v njem tega, kar je bilo mrtvo. Otrok ni imel, s svojo ženo je bil neprenehoma skupaj . . . vsej nezadovoljnosti s samim seboj se je pridružilo še dolgočasje. Trpel je Rubek, trpela pa je tudi njegova soproga, ki je našla v njem ostanek umetnika, človeka slavnega imena, lastnika velikega premoženja, ne pa moža, kakršnega so njene primitivne želje želele. Tudi ona je vsaj napol mrlič . . .

To je bila stara drama. Kratke ali vseskozi karakteristične poteze nam jo naslikajo z vso plastiko. In sedaj pride epilog.

Rubek in njegova soproga Maja sta se izza daljših potovanj vrnila v svojo severno domovino. Najdemo ju v nekem kopališču, kjer se grozno dolgočasita, pa si tudi povesta, da sta prevarjena. Upala sta, da najdeta v domovini, česar sta po svetu iskala zaman. Ali tudi tu je vse izpremenjeno . . . ali pa sta se samo ona tako izpremenila? Bližnje dni se nameravata popeljati po morju, da preteče čas. Toda nekaj nenadnega jima prekriža načrt. V družbi se pojavi lovec Ulfheim, neotesan človek, napol divjak, ki občuje samo z živalimi, a prezira in sovraži ljudi. Ta barbar, ki »ni na njem niti sledu umetnika,« naredi na Majo globok vtis. On jo vabi, naj gre z njim v gorovje na lov. Maja sluti življenje, elementarno, nebrzdano življenje, in takoj je pripravljena spremiti divjaka. Rubek ji ne brani. Tudi on se je premislil ter pojde v gorovje, a ne na morje. Sestal se je namreč — z Ireno. Ko je bila še njegov model, ji je bil nekdanj obljudil, da jo popelje na najvišjo goro in ji pokaže vse krasote sveta. Sedaj, ko sta se nenadno sešla . . . dvoje mrličev, spomni ga ona njegove nekdanje obljube . . . Ako bi sedaj moglo biti, česar takrat ni bilo . . . ?

V tem, ko je Ulfheim Maji pokazoval pse, »svoje najboljše prijatelje,« sta si Irena in Rubek vse povedala. On ji naznani, da se namerava s svojo ženo popeljati po morju, Irena pa ga pogleda,

skoro neopazno se nasmehlja in zašepeta: Pojdi rajši v gorovje. Tako visoko, kolikor le moreš: više — vedno više, Arnold.

Rubek (z napetim pričakovanjem): Ali si ti namenjena tja gori?

Irena: Bi li imel dovolj poguma, da bi bil še enkrat z menoj skupaj?

Rubek (negotov; bori se sam s seboj): Ako bi to mogla — ako bi mogla —!

Irena: Zakaj da bi ne mogli, kar hočemo? (Pogleda ga in proseče, s sklopjenimi rokami šepetaje): Pridi, pridi, Arnold! Pridi gori k meni! . . .

Mrliči se bude.

Irena je Rubeku povedala, da je mrtva od tistega časa, ko ga je zapustila. Rubek se v drugem dejanju pogovarja z Majo:

Rubek: »Vstajenja dan« je šel v svet in prinesel mi je slave — in vse ostale krasote. (Topleje.) Ali jaz sam nisem več ljubil svojega lastnega dela. In izpred vencev in kadila ljudi bi bil najrajši z gnusom in obupom pobegnul v najtemnejše gozdove. (Pogleda jo.) No, saj ti čitaš misli — ali moreš uganiti, česa sem se takrat domislil?

Maja (prezirno). O da — izdelovati portretna oprsja gospodov in gospa.

Rubek (kima): Da, po naročilu. Z živalskimi kremžami izza krink. Te so dobili zastonj — povrh, razumeš? (Smehljaje). Ali to pravzaprav ni bilo prvo, na kar sem mislil.

Maja: Temveč?

Rubek (resno): Ves ta umetniški poklic in vse to umetniško delovanje — in vse, kar je s tem v zvezi, se mi je začelo tako temeljito prazno in votlo in nično dozdevati.

Maja: Česa pa si hotel mesto tega?

Rubek: Živeti, Maja.

Maja: Živeti?

Rubek: Da, ali ni neprimerno več vredno, živeti življenje v solnčnem blišču in v lepoti, kakor pa do konca dni v mokromrzlem brlogu ukvarjati se za žive in mrtve z ilovico in kamenjem? . . .

To so torej mrlič, ki jih Ibsen slika. In koliko jih je na svetu! Nekateri se prebude, nekateri se nikdar ne zavedo, da so mrtvi. Ali težko je vzbujenje! Maja in Rubek sta združena s čvrstimi sponami zakona, in ko bi bil samo on željen novega življenja, bi ostalo njegovo hrepenenje pusto in prazno. Pa tudi Maja koprne po užitku, ki ga doslej ni imela. Ona sama pretrga spono in povrne Rubeku svobodo. Med Rubekom in Ireno je mnogo nejasnega. Kar je obsenčilo njen duh, se ne da več pregnati. Kakor dijakonisa, ki ji je kot nekak duševni in telesni varuh neprenehoma za petami, ji sledi povsod senca izgubljenega življenja, v srcu ji polje prevarjena nada žene, iz oči pa ji vre svit blaznosti. Rada bi zopet oživela, ali ona ne veruje, da je mogoče.

Maja, ta enostavna žena, ki ne komplicira svoje želje za življenjem z nobenimi sekundarnimi afekti, najde veliko ločje svojo pot.

Ona in Ulfheim . . . pa svoboda in brezbržnost, v nižavi, kjer je varno; — ko se spuščajo megle po gorovju, jo ubereta doli, kjer bodeta brez strahu uživala — živela. Rubek in Irena pa vpirata oči v višave, on še vedno umetniška duša, sedaj prerrojena, ona blazna, spominjajoča se njegove obljuje, da jo popelje na najvišjo goro in ji pokaže vse krasote sveta — skupaj hočeta prodreti megle, on, ker hoče v solnčni bleščobi živeti z njo, ona (ki se je za hip odtegnila nadzorstvu dijakonise), ker hoče tam gori videti, kako leži vse življenje na mrtvaški postelji . . . Skozi megle — doli je Maja dospela s svojim divjim lovcem in v nižavah prepeva, da je svobodna; — gori se dvigata Irena in Rubek, ali tam gori se utrga plaz snega in ju pokoplje . . . Vzbudila sta se za skupno smrt. Prepozno pride dijakonisa; samo »pax vobiscum« jima še lahko zaželi . . .

Ne da se reči, da je tudi v tej drami dosti mistične simbolistike, katere smo sploh že vajeni v novejših Ibsenovih delih. Ali kdor ji ne podtika nalašč zamo tanih problemov, mora priznati, da je to jako umljiva simbolistika. Kontrast izmed višave, ki najdeta na njej Rubek in Irena smrt, in izmed nižave, kjer Maja oživi v Ulfheimovi družbi, je tako umljiv, da ni treba nobenega komentarja. In merito ni hotel Ibsen ničesar drugega kakor naslikati nekoliko tipov iz sodobne družbe, ki se v njej tako lahko izgube naravna življenska pota, kakor so jih izgubili Rubek, Irena in Maja. Značaji, dasi ne »normalni«, so vendar popolnoma naravni, realistični, a da se jim lože veruje, treba tudi pomisliti, da severni ljudje nekoliko drugače mislijo in čuvstevujejo nego mi. Da sta Maja in Ulfheim najbolj jasno očrtana, je umevno; saj sta najmanj komplicirana značaja. Pa tudi v Rubeku ni nič nejasnega, — mislim, da je to razvidno iz kratke reprodukcije vsebine. Najbolj zamotani problem nahajamo pač v Ireni. Zdi se mi, da je ključ njene duše najti v drugem dejanju. Rubek jo izprašuje, zakaj ga je takrat zapustila. Vpraša jo, ali ni morda radi koga drugega odšla.

Irena: Ali ni moglo biti tudi zaradi tebe, Arnold?

Rubek (jo nesigurno pogleda): Ne razumem te — ?

Irena: Ko sem ti bila služila z dušo in telesom — in ko je kip bil gotov — najin otrok, kakor si ga imenoval — tedaj sem ti položila svojo najdražjo žrtev pred noge — sama sebe sem izbrisala za vse čase.

Rubek (s sklonjeno glavo): In s tem si moje življenje naredila pusto.

Irena (nagloma vzkipevša): Prav to sem hotela. Nič več naj bi se ti ne posrečilo, nič več — odkar si ustvaril najino edino dete.

Rubek: Ali te je ljubosumnost obvladala?

Irena (hladno): Menda sovraštvo.

Rubek: Sovraštvo? Napram meni?

Irena (zopet razburjena): Da, napram tebi — napram umetniku, ki je tako brezbrizno in brezskrbno vzel vročekrvno telo, mlado človeško življenje, ukradel mu dušo — ker je hotel ustvariti umetnino iz nje . . .

Psihologično je popolnoma umevno, da tako sovraštvo lahko človeku pamet zmeša. In Irena je blazna od tistega časa. Jasno ji je ostalo samo spominjanje na izgubljeno življenje, vse drugo se ji meša nekako aforistično po glavi. In ko se zopet snide z Rubekom, mu ne more več prinesiti tiste sreče, ki jo je on pričakoval. Takrat je on ubil življenje v njej, in sedaj pogubi ona sebe z njim.

Težko je poročati o Ibsenovih dramah sploh, »Če se mrtvi prebudimo« pa zadaje zlasti velike težave, ker je vsak prizor, vsaka beseda važna. Celu kdor čita drame, bo težko dobil popoln vtis, ki je mogoč samo na odru. Seveda je tudi treba, da pridejo uloge v prave roke, in tudi dobri umetniki potrebujejo dosti pridnega dela in temeljite študije, da ustvarijo prave tipe. Menda se zgodi, da vidimo to zanimivo delo tudi še na našem odru.

Tolstoj in njegov roman „Vstajenje“.

Spisal Ivan Prijatelj.

(Dalje.)

očiščevanjem od družabnih predsodkov komilfortnosti pa se pričinja v Tolstem tudi — moralno samoizpopolnjevanje. Mladi Tolstoj je moral globoko občutiti silo moralnega človeka in odtrganost, nemoč npravstvene propalice, predno je postavil npravnost na najvišji svetlik svojih ciljev. In ravno tu je imel »petit monstre de perfection« — kakor nazivlje mati Nehljudova v »Mladosti« — največje boje s svojo vzgojo, s komilfortnostjo in družbo. Tolstega narava ni zahtevala novega načina življenja, v teh pogojih se je bila razvila in v teh je živela. A vzbujala se je v njem duša, in hudo ji je bilo, ker je videla v njem strašne praznote. Tolstoj je užival in — dvomil. In čim bolj je užival, tem bolj je dvomil. Sredi teh dvomov pa si je sestavljal nov svet; ljudi, vzrasle iz njegovega truda visoko nad neresnico takratnega sveta, ljudi, živeče ono življenje, katero je on samo sanjal z bridko zavestjo in boleznim iztezanjem rok po njega